

**ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА, ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ
В. ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА»**

«Сонячна машина» В. Винниченка стала першим в українській літературі утопічним і фантастичним романом. Відзначимо, що задум твору народжувався у відчутному зв'язку з традиціями європейської художньо-наукової фантастики тих років, слід одночасно підкреслити, що досвідчений письменник, політик і мислитель Винниченко створив цілком оригінальну соціально-утопічну концепцію майбутнього суспільства та його художню модель.

Винниченко висував, як він говорив, «утопічну ідею» створення ще й повносилої Економічної Ліги націй, яка б регулювала економічні відносини між державами, не допускаючи кривавих конфліктів. Оскільки європейська буржуазія в цьому не зацікавлена, ініціативу повинні взяти на себе «працюючі класи», які найбільше страждають від соціальних вад капіталізму. Форми подібної ініціативи самому письменникові не зовсім зрозумілі, а тому він вдається до традиційних для соціальних утопій засобів, пов'язаних з досягненнями технічного прогресу [1; 449]. Так народжується ідея Сонячної Машини – технічного винаходу, покликаною радикально змінити характер суспільного виробництва, принципи одержання й розподілу наслідків праці.

Ліга націй, на яку поклали стільки надій, на переконання Винниченка, залишається безсилою, оскільки не має реальних засобів політичного врегулювання світу, та, зрештою, її провідні учасники й не зацікавлені в цьому, оскільки під акомпанемент промов про права й свободу народів самі воюють, здійснюють військові агресії й анексії.

Характерно – і в цьому одна з найсуттєвіших особливостей Винниченкової соціальної концепції, — що дію найдосконалішого технічного винаходу він пов'язує з активними та цілеспрямованими діями людей. Сонячна машина може діяти і давати бажану чарівну їжу лише з допомогою силової енергії (людського поту) кожного працівника. Дія роману відбувається десь через 40-50 років після закінчення першої світової війни. Найкращі й художньо найпереконливіші сторінки роману пов'язані з гостро сатиричним зображенням верховодів сучасного фінансово-промислового капіталу – гумового фабриканта і президента Об'єднаного Банку Мертенса та його оточення.

Некоронований король Німеччини Мертенс володіє необмеженою владою, бо за свої гроші купив усе: парламент і уряд, банки й підприємства, поліцію і пресу, а для остаточного задоволення своїх безмежних честолюбних амбіцій прагне купити ще й древній аристократичний герб разом з його власницею – родовитою принцесою красунею Елізою. Його претензії на необмежене владарювання над усією землею дуже нагадують не лише гітлерівське маячіння про «новий порядок», а й мрії сучасних ділків фінансово-промислового комплексу Америки і Європи про панування над усім світом.

Тодішня Німеччина постає в романі як залізобетонний дім божевільних, морально спустошених, хижо жорстоких і моторошно нещасних істот, над якими гнітюче панує капітал — черевата потвора з крихітною голівкою самозакоханого кретина і загребущими та немилосердними руками професійного ката [1; 456].

Цій могутній реальній політичній і економічній силі в романі й протиставлено винахід геніального інженера Рудольфа Штора – сонячну машину, що символізує визволення од усіх економічних, соціальних, політичних форм утиску, та соціально невиразну анархо-змовницьку секту під назвою ІНАРАК (Інтернаціональний авангард революційної акції), що об'єднала групу фанатично самовідданих, невловимих та непереможних прихильників індивідуального терору. У поєднанні можливостей Сонячної машини та акцій ІНАРАКу і має народитися нове суспільство вільних людей з радісною творчою працею, без експлуатації й примусу, без класів і партій, релігій і моралей, їхніми спільними зусиллями земля буде «вбрана як лялечка, як прекрасний твір мистецтва», і над цим вічним земним раєм будуть панувати Сонце, Правда і Наука...

Отже, новий справедливий світ має з'явитися на землі не як результат боротьби трудящих за здійснення своїх одвічних волелюбних ідеалів, а як наслідок технічного винаходу

та дій анархо-індивідуалістичної секти. Народ взагалі виступає не як активна політична сила, а лише як мокра від трудового поту пасивна маса, об'єкт дії над людьми – ІНАРАКУ, Рудольфа Штора, Мертенса, Елізи. По суті, й прагненням цієї маси вирватися з-під влади експлуаторів, досягти вільного й ситого життя керують не стільки усвідомлені соціальні, скільки одвічні біологічні збудники – людина ж завжди хотіла жити краще. Щоправда, хоч у програмове кредо ІНАРАКУ Винниченко включив дещо з власної старої теорії «чесності з собою» він не приховує свого іронічного ставлення до програм і дій секти, а окремих її представників виводить у карикатурно-пародійному вигляді.

В романі переконливо показано, що людина, яка прагне стати над добром і злом, скидає всі суспільні «ланцюги» – обов'язки, перетворюється не стільки на вільну й всевладну істоту, подібну до бога, скільки на примітивну жуйну тварину. З хаосом, потворними ексцесами, породженими анархічною свободою, безділлям та суспільною безвідповідальністю, не можуть впоратись ні ІНАРАК, ні проводарі Сонячної машини. Людство вирятовується не стільки Сонячною машиною, скільки усвідомленням потреби суспільно обов'язкової й організованої праці, якимось незбагненим у своїх спонуках одностайним поривом до нового життя, поривом, що об'єднав ледве не всіх вчорашніх антагоністів і проти якого виявляються безсилим контрреволюція Друзів Старого Ладу та інтервенція міфічних Східних Держав.

Дбаючи про читабельність роману, Винниченко максимально насичує його динамічною фабулою, карколомними ситуаціями, поєднуючи при цьому різноманітні змістові та сюжетно-образні прийоми: реалістичне зображення (Мертенс і оточення), традиційно казкове (три умови Елізи перед Мертенсом), детективне (зникнення і пошуки коронки Зігфріда), утопічне (історія Сонячної машини), любовно-еротичне (властиве ледве не всім персонажам роману) [1; 451]. Сюжет роману рухається все ж головно двома «моторами» — боротьбою за Сонячну машину та перипетіями нерівного, непереборного кохання принцеси Елізи до геніального плебея Рудольфа Штора.

Поряд з рисами утопічного (у льотному, ослабленому значенні цього імені) в романі виступають риси авантюрно-детективного жанру [3; 24]. В. Винниченковим оповіданні перед нами проходять війна і окупація, хімічна лабораторія і дім для божевільних, і політичний терор соціалістичного «братства», героїзм інаракістів і метушня агентів капіталістичного ладу Німеччини. Цілий ряд моментів служить меті загострення фабульного: фінансовий король Німеччини Фрідріх Мертенс, фабрикант гумових речей і голова об'єданого банку, тримає в руках цілу Європу, відсунувши і підбивши дідичні її династії та політичні установи. Претендує він на корону землі. Королевою землі, його дружиною має стати принцеса Еліза, остання парость спадкоємних, але збіднілих володарів краю. Батько принцеси не хоче поступитися нею і, стиснений лещатами фінансового короля, кінчить самогубством, заповідаючи дочці-красуні невблаганну безкомпромісну помсту. По смерті старого князя починається атака на Елізу. Але принцеса Еліза, у якій з кімнати пропала коронка Зігфріда, фамільний клейнод, що в ній ціла аристократія німецька бачить якийсь талісман, запоруку цілості владиного роду та власного успіху, – ставить умовою своїх переговорів з Мертенсом – знайти коронку. Починається детективна гарячка. Інаракіст Тіле, на чолі державної охорони, прибирає до рук старосвітську госпуду графів Елленбергів. Другий приклад: урядове переслідування Інараку, втікання Макса Штора по дахах, нічна сцена у графівни Труди, небезпека та щасливий його порятунок. Приклад третій: пригоди доктора Руді Штора в домі божевільних. Цей ряд суто авантюрних моментів можна ще продовжити.

Зазначимо, що спосіб викладу у «Сонячній машині» зовсім не впливає з жанрових особливостей роману. Тон мемуарного викладу, літописної розповіді, позбавлений діалогу, комбінація найрізноманітніших засобів розповідних – все це було б доцільно у великому трьохтомному романі. Героям роману раз у раз треба виступати і з'ясовувати свої позиції.

Отже, Сонячна машина, звільнивши людину від усякого примусу й обов'язків, не змогла духовно облагородити її. Анархічна свобода, дармоїдство довели людину до скотоподібного стану. Суспільство перетворилося на череду «жуйних тварин». Розвиток набрав зворотного характеру, який не можуть відвернути ні винахідник наукового шедевра, ні прибічники вільного життя – інараківці. Унікальне досягнення науки – сонячна машина – не дає бажаної користі людству. Сонячна їжа несе деградацію, здичавіння людині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винниченко В. Сонячна машина: Роман / Післямова Павла Федченка. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.
2. Гнідан О. Д., Дем'янівська Л. С. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість (Навчальний посібник для студентів-філологів) – К.: Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
3. Жулинський М. Володимир Винниченко // Жулинський М. Из забуття – в безсмертя. – К.: Дніпро, 1990. – С. 23-34.
4. Клочек Г. Психологія натовпу у творчості В. Винниченка / Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 3. – С. 8-11.
5. Пастух Б. Рання романістика Володимира Винниченка. – Складотворчий елемент українського модернізму // Дивослово. – 2007. – № 2. – С. 50-52.

Савчак О.

Науковий керівник – асист. Скуратко Т.М.

**СЕМАНТИКА ОБРАЗУ МЕФІСТОФЕЛЯ В РОМАНІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Образи дияволяди простежуються ще в тридиційних звичаях, обрядах, деяких казках, легендах, піснях, прислів'ях, приказках, особливо представлені в народних оповіданнях (новелах, билицях, бувальщинах) і замовляннях.

Матеріали з усної народної творчості про «нечистого» (демона, чорта, відьмака, Мефістофеля) збирали і досліджували вчені першої половини ХІХ ст. (З. Доленга-Ходаковський, І. Вагилевич, М. Костомаров, П. Куліш, Я. Головацький). Згодом їм особливу увагу приділили М. Драгоманов, П. Чубинський, В. Гнатюк та ін. [6; 79]. Сюжети і образи народної демонології увійшли в різні види української народної творчості, широко використані у професійному мистецтві і художній літературі (у творах М. Гоголя, повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та ін) [6; 80] За словами Тамари Гундорової: «Володимир Винниченко, дав свою інтерпретацію і свою «модерну концепцію дияволяди» [3; 176].

Маючи на меті у статті проаналізувати семантику образу Мефістофеля у романі Володимира Винниченка, ставимо перед собою такі завдання: простежити семантику образу Мефістофеля у романі «Записки Кирпатого Мефістофеля» та прослідкувати подібність героя до первісних образів дияволяди.

Винниченко створює свій унікальний тип Мефістофеля – екзистенційний, який у своєму внутрішньому бутті є невідомим абсурдності не стільки довколишнього, скільки власного світу, концептами якого є нудота, нудьга, огида. Не тільки у романі «Записки Кирпатого Мефістофеля», а й у таких його творах як «Гріх», «Пророк», «Лепрозорій» постає образ-тип людини з демонічним складом психіки, яка свідомо чи несвідомо тішиться своєю силою волі, прагне керувати волею інших, підпорядковувати їхні дії своїй волі.

Ніна Заверталюк зауважує: «орієнтований на архетип Мефістофеля, закоріненого в народну німецьку легенду і в літературу, і зберігає певною мірою його характерні риси: бажання володарювати над іншими, спокушати їх на гріх, скористатися їхніми слабкостями, дух заперечення моралі, зверхність «я» [4; 61]. Близькість до первісного образу підкреслюється Володимиром Винниченком і деталями демонічної зовнішності персонажів. У романі «Записки кирпатого Мефістофеля» Володимир Винниченко двічі подає опис головного героя Якова Михайлюка: вперше описує Якова, коли той дивиться в дзеркало і сам собі симпатизує: «... я довгий, чорний, з довгастим лицем, гострою борідкою і густими бровами, похожими на дві лохматі гусениці. Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плескуватий на кінці, з довгими ніздрями. За все лице і постать мене називають Мефістофелем, а за ніс – Кирпатим Мефістофелем» [2; 203]. І вдруге, коли герой у стані психологічного зламу після спроби убити сина Міку «... довгасте обличчя з качиним носом і довгим підборіддям з загостреною борідкою. З-під лохматих брів понуро й жорстко дивляться невеликі очі. Лице чуже й неприємне» [2; 37]. За словами Нінель Заверталюк: «У «Записках Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченко безпосередньо дає паралель Михайлюк – Мефістофель, винісши друге наймення в назву роману, ввівши його в самохарактеристику» [4; 62]. Якова Васильовича Михайлюка величають Мефістофелем й персонажі твору. «Записки кирпатого Мефістофеля» можна порівняти з «Фаустом» Гете, адже і там, і там, герой несе в собі зле начало, Яків як і Фауст, страждати від